УДК 336.71

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ

Далгич Каріна В'ячеславівна,
аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Анотація. Розглянуто інституційний розвиток банківського регулювання і нагляду в Україні з урахуванням прогресивного вітчизняного і міжнародного досвіду. Розкрито теоретичні та практичні аспекти інституційного розвитку банківського регулювання і нагляду, проаналізовано ефективність системи нагляду і регулювання за банками в контексті впровадження в Україні нової інституційної системи банківського нагляду, яка б забезпечувала чіткий та ефективний нагляд щодо захист прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку.

Запропоновано нову інституційну систему нагляду, яка має включати чіткий та ефективний нагляд щодо захисту прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку. Запропоновано паралельно зі створенням мегарегулятора на базі НБУ створити незалежний інститут щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, який буде охоплювати весь ринок і матиме виключну відповідальність у сфері нагляду за захистом прав споживачів та відігравати провідну роль в ініціативах у фінансової грамотності. Після створення нової інституційної системи нагляду обидві функції (пруденційна і нагляд за захистом споживачів) мають бути збалансованими і взаємодіяти для забезпечення ефективного функціонування наглядової системи.

Ключові слова: банківський нагляд і регулювання, банківська система, НБУ, Basel, реформування, інституційний розвиток.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 13.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION

Dalgic K.,
Ph. D. student of SHEI «Banking University»
e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Abstract. The article considers considers the institutional development of banking regulation and supervision in Ukraine, taking into account the progressive domestic and international experience in the article. Theoretical and practical aspects of the institutional development of banking regulation and supervision are revealed, the efficiency of the banking supervision and regulation system is analyzed in the context of introduction of a new institutional system of banking supervision in Ukraine, which would provide clear and effective supervision.

The expediency of creating a single regulator of the entire financial market on the basis of the National Bank of Ukraine is considered, taking into account international experience. The main international trends in the implementation of Basel III and Basel IV are highlighted, as well as the main threats to the banking system of Ukraine are described. The IMF recommendations on improving the legislative and operational framework for crisis preparedness («The Financial Safety Net») are considered.

A new institutional system of supervision has been proposed, which should include clear and effective supervision of consumer protection and the behavior of financial market participants. In parallel with the creation of a mega-regulator based on the National Bank of Ukraine (a single regulator of the financial market), it is proposed to create an independent institution for a consumer protection of financial services, which will cover the entire financial market and will have exclusive responsibility for consumer protection aw well as play a leading role in financial literacy initiatives. Once a new institutional system of supervision has been established, both functions (prudential and consumer supervisions) should be balanced and interact with each other to ensure the effective functioning of the supervision system.

Keywords: banking supervision and regulation, banking system, NBU, Basel, reforming, institutional development.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 13.

JEL Classification E58, G21, G28, G40

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА

Далгич Карина Вячеславовна,
аспирант ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Аннотация. Рассмотрены институциональное развитие банковского регулирования и надзора в Украине с учетом прогрессивного отечественного и международного опыта. Раскрыты теоретические и практические аспекты институционального развития банковского регулирования и надзора, проанализирована эффективность системы надзора и регулирования за банками в контексте внедрения в Украине новой институциональной системы банковского надзора, обеспечивающей четкий и эффективный надзор по защите прав потребителей и поведения участников финансового рынка.

Предложена новая институциональная систем надзора, которая должна включать четкий и эффективный надзор по защите прав потребителей и поведения участников финансового рынка. Предложено параллельно с созданием мегарегулятора на базе НБУ создать независимый институт по защите прав потребителей финансовых услуг, который будет охватывать весь рынок и иметь исключительную ответственность в сфере надзора за защитой прав потребителей и играть ведущую роль в инициативах в финансовой грамотности. После создания новой институциональной системы надзора обе функции (пруденциального и надзор за защитой потребителей) должны быть сбалансированными и взаимодействовать для обеспечения эффективного функционирования надзорной системы.

Ключевые слова: банковский надзор и регулирование, банковская система, НБУ, Basel, реформирование, институциональное развитие.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библ.: 13.

Вступ. Через надзвичайну важливість банківського сектору в економіці України, а також слабкість і фінансову нестійкість його інститутів актуальним питанням є модернізація інституційної системи банківського сектору, де головним рушієм зміцнення системної стабільності, підвищення ефективності функціонування банків, підтримання інституту довіри, сприяння конкуренції, захисту інтересів вкладників має бути ефективна система банківського регулювання і нагляду. Механізм розгортання кризи в банківському секторі засвідчив, що однією з головних передумов виступає недостатня ефективність регулятивних інститутів діяльності банків в Україні, які не здатні наявними інструментами та методами регулювання і нагляду діємо впливати на інституційний розвиток банківської, а отже, і фінансової системи країни.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням удосконалення банківського нагляду і регулювання присвячено багато праць як вітчизняних (Б. Адамик, О. Барановський, З. Васильченко, О. Вовчак, Р. Гриценко, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, Г. Карчева, В. Коваленко, В. Крилова, В. Кротюк, А. Кузнєцова, В. Міщенко, В. Пасічник, О. Петрик, К. Раєвський, Л. Примостка, Т. Смовженко, О. Хаб'юк, С. Хоружий, Н. Швець), так і зарубіжних (М. Біллета, Д. Даймонда, Ж. Матука, П. Роуз, Дж. Сінкі, С. Фроста, Р. Чаркхема) науковців і практиків. Однак із перебігом часу, зіштовхуючись із новими загрозами фінансових криз, існує неминуча потреба дослідити шляхи вдосконалення банківського нагляду і регулювання в режимі реального часу з урахуванням упровадження міжнародних стандартів та прогресивного досвіду.

Результати дослідження. Основні принципи банківського нагляду служать необхідним фундаментом для створення надійної системи нагляду в конкретній державі. Але слід ураховувати особливості конкретних методів запровадження цих стандартів, адже в деяких випадках вони можуть виявитись недостатніми. При вдосконаленні системи нагляду слід брати до уваги характер ризиків, що характерні для банківського ринку України, банківську інфраструктуру, неформальні інституції (правила поведінки, звички, традиції). Причому важливість неформальних інституцій не може бути переоцінена, адже світовий досвід свідчить, що найуспішніше розвиваються країни (Німеччина, Японія, Сінгапур, Китай), які змогли здійснити інституційну модернізацію економіки на основі традиційних цінностей, норм і правил суспільного життя. Так само і банківський нагляд України має бути побудований відповідно до інституційного середовища банківської системи, але і водночас система банківського нагляду має бути динамічною і гнучкою до нових інституційних змін.

Так, згідно із проведеним дослідженням Світового банку щодо впливу реформ у банківському нагляді на ефективність банківської системи були отримані неоднозначні результати. З одного боку, посилення вимог до капіталу і збільшення наглядових повноважень виявились негативно корельованими із розвитком банківського сектору та чесністю банківських інститутів (іншими словами, позитивно корельованими з корупцією в банківництві). З другого боку, зміцнення приватного моніторингу (згідно з колоною 3 «Базелю II») виявилось корельованим із більш глибокими, більш

ефективними і менш корумпованими фінансовими системами, але не з більшою фінансовою стабільністю, підвищеною ефективністю посередництва або зменшеною корупцією у сфері кредитування. У багатьох країнах, навпаки, активізувались обмеження щодо кредитування, а деякі факти свідчать про шкоду стабільності банківської системи, зниження рівня розвитку банків і зменшення ефективності фінансового посередництва [1]. Отже, імпорт інституцій з інших країн щодо впровадження посилених наглядових стандартів буде позитивним за умови обережної врівноваженості, усебічності, поступовості та коригування їх згідно з особливостями інституційної структури (устрою) банківської системи та інституційного середовища України (формальних і неформальних інституцій).

До того ж, як зазначає Г. Карчева, для успішного розв'язання проблем і забезпечення ефективного функціонування й стабільного розвитку банків України, підвищення їхньої системної стійкості і ролі в соціально-економічному розвитку країни та здійсненні прогресивних структурних перетворень в економіці важливу роль відіграє розроблення механізмів стимулювального банківського регулювання з метою забезпечення економічного зростання в Україні з урахуванням інтересів як суб'єктів господарювання реального сектору економіки, так і банків у контексті оптимізації ризиків в їхній діяльності [2].

Слід зазначити, що в багатьох країнах мікропруденційний нагляд за банками здійснює окремий структурний підрозділ. Тоді як макропруденційний нагляд здійснює центральний банк. Тому в дослідженні [3] було розглянуто питання щодо доречності надання центральному банкові здійснювати мікропруденційний нагляд за всіма секторами фінансового ринку (в ролі мегарегулятора). У зв'язку з початком процесу трансформації Національного банку України щодо мегарегулятора розгляд питання щодо його інституційної структури є актуальним. Так, автори дійшли висновку, що здійснення банківського нагляду в центральному банку зменшило ймовірність виникнення банківських криз протягом 2007—2012 років за умови належного контролю за якістю мікропруденційного нагляду за фінансовою стабільністю [3]. Адже мікро- і макропруденційний нагляд взаємопов'язані: макропруденційний нагляд повинен впливати на нагляд на мікрорівні, а мікропруденційний нагляд не може забезпечити фінансову стабільність, не беручи до уваги макрорівні розвитку [4]. Тому доречно і логічно, щоб обидва нагляди здійснював один орган.

Залишається невирішеним питання щодо того, наскільки важливий інституційний розвиток банківського нагляду в контексті якості мікропруденційного нагляду та якості макропруденційного нагляду. Дослідження Демиргуз-Кунт і Детрагіаче [5] підкреслюють важливість інституційного розвитку для зменшення ймовірності виникнення криз. Так, після останньої кризи деякі країни, включаючи Бельгію, Угорщину і Велику Британію, продовжують реформовувати свої інститути нагляду за фінансовим сектором таким чином, щоб мікропруденційний нагляд і макропруденційний нагляд здійснювались одним органом.

Водночас Європейський Союз 2010 року запровадив Європейську систему фінансового нагляду (ESFS) з метою зміцнення європейських механізмів нагляду у світлі невдач фінансового нагляду, спричиненого фінансовою кризою. Представлена Європейська система фінансового нагляду (ESFS), що вирізняється посиленням ролі ЄЦБ, складається з таких інституцій:

1. Європейської ради із системного ризику (ESRB);
2. трьох європейських наглядових органів (ESAs), а саме:
   2.1. Європейський банківський орган (EBA);
   2.2. Європейський орган із цінних паперів і ринків (ESMA);
   2.3. Європейська організація страхових і професійних пенсій (EIOPA).

Усі інститути Європейської системи фінансового нагляду (ESFS) відрізняються кращою взаємодією між собою, ніж у попередній інституційній структурі нагляду. Цьому сприяють спільне законодавство і координація Керівним комітетом за наглядовими органами (ESAs). Хоч мікро- та макропруденційний нагляд не зосереджені саме в ЄЦБ, беручи до уваги транснаціональну інституційну структуру Євросоюзу, можна говорити про максимальне зближення обох наглядів «під одним дахом».

В інших країнах банківська криза також послужила поштовхом до вироблення вимог щодо підвищення якості роботи наглядових органів, перегляду принципів організації їхньої роботи, нормативних і методичних документів, що регламентують їхню діяльність, створення нових органів нагляду або укрупнення наявних, створення систем страхування депозитів.

Так, Базельським комітетом із банківського нагляду (Committee on Banking Supervision of the Bank for International Settlements), заснованому при Банку міжнародних розрахунків, були розроблені «Стандарти банківської діяльності», відомі як «Базельські угоди» («Basel I», «Basel II», «Basel II.5» і «Basel III») задля підвищення стабільності банківських систем. На сьогодні актуально застосування правила «Базель III». Після повного його впровадження структура власного капіталу банків зміниться (підвищиться роль капіталу першого порядку і основного капіталу, істотно знизиться роль капіталу другого рівня), а також банки повинні будуть істотно наростити високоліквідні неприбуткової активи, що, безумовно, з одного боку, «заморозить» банківську прибутковість, а з другого — знизить ефективність банківського бізнесу.

Ураховуючи поточний інституційний розвиток банківської системи України, можна стверджувати, що після повного впровадження «Базелю III» банківську систему очікують серйозні зміни. Може збільшитися кількість недокапіталізованих банків, а отже, і високоризикованих банків, що може призвести до значного

погіршення інституту довіри, паніки населення, а це негативно вплине на фінансову стійкість банків. Тому регуляторам уже зараз слід запроваджувати антикризові заходи і розробляти механізми стабілізації банківської системи.

У період фінансової кризи та економічної нестабільності Національний банк України за допомогою механізму грошово-кредитної політики здійснює антикризове регулювання. З 2014 року кожні три місяці Національний банк України затверджує нову постанову з антикризовими заходами для врегулювання ситуації на грошово-кредитному ринку, а особливо його валютного сегмента. Що стосується заходів НБУ з подолання кризових явищ безпосередньо в банківській сфері та опосередковано в економіці, то варто зазначити, що набули чинності низка нормативно-правових актів із регулювання діяльності комерційних банків, які містять комплекс заходів у сфері грошового обігу, валютного регулювання і банківської системи, спрямованих на мінімізацію та ліквідацію фінансово-економічної нестабільності у країні. Одним з основних інструментів антикризового регулювання фінансової стійкості банків було визначено підвищення вимог до капіталу фінансових установ не лише залежно від якості їхніх активів, а й відповідно до величини фінансової установи, її структури і бізнес-моделі [6].

Варто розглянути можливі заходи для стабілізації банківської системи в разі кризи. Так, інститути фінансового регулювання Європейського Союзу нещодавно вирішили, що в разі настання чергової банківської кризи банкам буде дозволено з 2016 року використовувати кошти з рахунків клієнтів, що перевищують 100 тис. євро для збільшення капіталу, т. зв. механізм bail-in [7]. До того ж, іншим інструментом боротьби з наслідками можливих дисбалансів в інституційному розвитку банківництва є створений загальноєвропейський фонд підтримки фінансової стабільності.

Також дуже важливим у процесі запровадження антикризових механізмів НБУ є підтримання тісної взаємодії з Урядом у питаннях щодо забезпечення стабільності та стійкості фінансової системи, удосконалення її механізмів та інструментів задля узгодження спільної програми дій щодо врегулювання економічної ситуації.

Вважаємо, що в системі антикризових заходів важливим є зміцнення інституту довіри до банківської системи України, адже це є головною умовою для збільшення ресурсної бази банків. Зауважимо, що банки часто проводять непрозору діяльність, установлюють несправедливу плату за банківські послуги, маніпулюють стереотипами поведінки клієнтів. Тому важливим у цьому питанні буде створення відповідального органу (у структурі мегарегулятора чи окремо) за захист прав споживачів фінансових послуг, поведінкою банківських інститутів, фінансову освіту, регулювання фінансових установ і ринків, забезпечення безпечного доступу до фінансових послуг, підтримання фінансової стабільності. Зазначимо, що відповідальний орган за захист прав споживачів фінансових послуг є відокремленим інститутом у підході фінансового регулювання «twin peaks». Що стосується регулювання фінансового ринку мегарегулятором, то в міжнародній практиці все частіше трапляються відповідні підрозділи у складі центральних банків, інколи відокремлені інститути (*табл.*). Група двадцятки (G20) заохочує міжнародне фінансове співтовариство посилити регулювання захисту споживачів у сфері фінансових послуг, акцентуючи увагу на кредитуванні.

Таблиця

Міжнародний досвід запровадження департаменту фінансового захисту споживачів

Країна	Назва департаменту фінансового захисту споживачів	Запроваджений рік)	Фінансовий регулятор, що запровадив	Межі та сфери покриття
Вірменія	Відділ захисту прав споживачів та ринкової поведінки	2007	Центральний банк Вірменії	Роздрібна продукція, що надається усіма фінансовими установами (банківська, мікрокредитування, страхування, платежі, інвестиційні компанії)
Чеська Республіка	Відділ захисту прав споживачів	2008	Чеський Національний банк	Банки, кредитні спілки, платіжні установи, страхові посередники, інвестиційні фірми (виключають небанківських споживчих кредитних провайдерів та іпотечних посередників)
Ірландія	Дирекція з питань захисту прав споживачів (раніше називався відділом захисту прав споживачів і кодексів)	2003	Орган регулювання фінансових послуг (Ірландський регулятивний орган з фінансових послуг, включений до Центрального банку Ірландії 2010 року)	Фінансові продукти і послуги, що надаються роздрібними кредитними фірмами, роздрібними посередниками (страховими, інвестиційними, іпотечними), платіжними установами, фірмами з управління боргом, кредитними установами, страховими компаніями, інвестиційними і фондовими компаніями та кредиторами
Перу	Служба підтримки щодо продуктів та послуг користувачів	2006	Керівництво банківськими, страховими і приватними пенсійними фондами	Банки, мікрофінансові установи, страхові компанії та недержавні пенсійні фонди (не включає ощадні та кредитні кооперативи та ринки капіталу)
Португалія	Департамент нагляду за банківськими діями	2008	Банк Португалії	Роздрібні банківські продукти і послуги (кредити, депозити та платіжні послуги)

Закінчення табл.

Країна	Назва департаменту фінансового захисту споживачів	Запроваджений рік)	Фінансовий регулятор, що запровадив	Межі та сфери покриття
Російська Федерація	Служба захисту прав споживачів та забезпечення доступності фінансових послуг	2016	Банк Росії	Інвестори на фінансових ринках, страхувальники, застраховані особи та вигодонабувачі, які визнаються такими відповідно до страхового законодавства РФ, а також застраховані особи з обов'язкового пенсійного страхування, вкладники та учасники недержавного пенсійного фонду з недержавного пенсійного забезпечення, інші споживачі фінансових і банківських послуг, а також суб'єкти кредитних історій, у передбачених законодавством РФ випадках учасники господарських товариств у частині розгляду звернень

Примітка. Розроблено за [8; 9].

Як показує практика, більшість методів, що впливають на поведінкову політику банкірів, є універсальні для всіх країн. Для побудови ефективної системи регулювання за банківською системою та її реалізації регулятивні органи повинні мати у своєму розпорядженні певний набір інструментів впливу на банківську систему. Так, у Перу департамент фінансового захисту споживачів описує свою наглядову діяльність таким чином: загальні перевірки на місцях, оцінки галузевої відповідності, таємничі покупки, нагляд і моніторинг ринку сторонніх структур, оцінка величини комісій і платежів, узгодження умов договорів, звіти та індикатори з огляду статистики скарг, подання скарг і звинувачень щодо фінансових продуктів [8]. У Португалії такий департамент, окрім перелічених наглядових функцій, також видає рекомендації щодо виправлення невідповідності та прямо видає правила щодо поведінки на ринку. Що стосується більш широкої діяльності, яка не пов'язана безпосередньо з наглядом, департамент фінансового захисту споживачів у Португалії розглядає скарги, надає інформацію про продукти споживачам і розробляє плани фінансової освіти.

За способом нагляду можна виділити такі типи департаменту фінансового захисту споживачів: у Чеській Республіці нагляд за захистом прав споживачів здійснюється в реагувальному порядку на підставі скарг споживачів; в Ірландії нагляд здійснюється за більш системним підходом, використовуючи аналіз на основі ризиків, щоб визначити, які типи інструментів нагляду і який рівень нагляду слід застосовувати до певних установ та/або конкретних продуктів. Департамент фінансового захисту споживачів в Ірландії проводить дослідження ринку та дослідницьку діяльність із наміром попередньо визначити потенційні ризики ринкової поведінки (ці заходи включають: дані та аналіз доходів від регульованих фірм; моніторинг соціальних мереж та інтернет-сайтів; введення в експлуатацію досліджень із певних тем; аналіз тенденцій із джерел внутрішньої ринкової розвідки; огляд скарг омбудсмена; отримання висновків з тематичних оглядів і моніторингу реклами; виявлення тенденцій, пов'язаних із взаємодією з іншими директоратами центального банку; аналіз статистики відповідно до Кодексу поведінки) [8].

В Україні Національний банк України, як пруденційний наглядач, також займається деякими проблемами захисту прав споживачів на добровільних засадах, а найближчим часом планується, що НБУ розпочне виконувати низку функцій із захисту прав споживачів фінансових послуг уже за юридичною вимогою, оскільки НБУ є уповноваженим забезпечувати фінансову стабільність і захист кредиторів та вкладників (але не позичальників та інших сторін). Тому потрібно розробити нову інституційну систему нагляду, яка б забезпечувала чіткий та ефективний нагляд щодо захисту прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку. Пропонується паралельно із створенням мегарегулятора на базі НБУ створити незалежний інститут щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, що охоплюватиме весь фінансовий ринок і матиме виключну відповідальність у сфері нагляду за захистом прав споживача та провідну роль в ініціативах із фінансової грамотності. Після створення нової інституційної системи нагляду обидві функції (пруденційна і нагляд за захистом споживачів) повинні бути збалансованими, і вони повинні співпрацювати для забезпечення ефективного функціонування наглядової системи. Але враховуючи термінову необхідність у запровадженні такого типу нагляду, вважаємо актуальним створення незалежних тимчасових департаментів фінансового захисту споживачів у кожному регулятивному органі окремо за сегментами фінансового ринку (Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку).

Для банківського законодавства України характерний принцип «що не заборонено, то дозволено», а це призводить часто до недобросовісної поведінки банківських інститутів. Тому варто вдосконалити закони і правила, що стосуються щоденної ділової практики фінансових установ, а також протидії недобросовісним практикам і власників банків й притягнення їх до відповідальності. Фінансові установи повинні керуватися правилом «Знай свого клієнта» і пропонувати той продукт чи послугу, яка найбільш відповідає потребі та можливостям клієнта, а нагляд за поведінкою банків повинен це контролювати.

Особливої уваги заслуговує розгляд міжнародного досвіду у сфері забезпечення банківських інститутів

правового регулювання їхньої поведінки. Так, швейцарські банки разом з таким наглядовим органом, як Федеральна банківська комісія (ФБК), розробляють обов'язкові для дотримання кодекси поведінки, які, по суті, пропонують правила етично коректного менеджменту. Одним із прикладів кодексу поведінки є Угода про комплексну перевірку. При цьому Швейцарська банківська асоціація не має права застосувати заходи впливу до своїх членів за порушення положень кодексу поведінки. Дотримання банками зазначених кодексів поведінки відстежує ФБК, точно так само, як вона контролює виконання законів, постанов і її власних керівних принципів. За відхилення від норм кодексу поведінки банківський регулятор Швейцарії може накласти на кредитну організацію штраф та інші санкції.

В Україні Асоціація українських банків розробила добровільний Кодекс честі банкіра щодо поведінки персоналу банків. При цьому НБУ не контролює, чи банки дотримуються Кодексу, і не існує жодних правових норм (штрафів), пов'язаних з цією проблемою. На противагу, в центральному банку РФ [9], окрім Служби захисту прав споживачів і забезпечення доступності фінансових послуг, було започатковано Департамент протидії недобросовісним практикам, його основними завданнями визначено: контроль за вимогами до ділової репутації членів органів управління і співробітників фінансових організацій, підвищення персональної відповідальності керівників фінансових організацій, у тому числі за спотворення фінансової звітності публічних компаній, запобігання входженню до складу органів управління недобросовісних осіб, забезпечення виключення, а в разі неможливого виключення — розкриття конфліктів інтересів, які можуть нанести збитки клієнтам [9].

У свою чергу, світова банківська система розвивається сьогодні в бік ще більшої наглядової суворості. Останні кризові явища призвели до формування позиції про створення нових модифікованих стандартів — «Базель IV». Він є запропонованим стандартом формування резервного капіталу для банків, що передбачає суворіші вимоги до капіталу і більшого розкриття фінансової інформації.

«Базель IV» буде включати [10]:

1) вимогу, щоб банки виконали більш високі максимальні коефіцієнти левериджу (початковий максимум коефіцієнта левериджу буде встановлений у продовженні вимог пакета «Базель III»);

2) передбачає більш прості або стандартизовані моделі розрахунку вимог до капіталу банку, єдині для всіх, а не внутрішні банківські моделі (Базельський комітет вніс пропозиції про розроблення більш простих моделей як частину завершення «Базелю III»);

3) більш докладне розкриття резервного капіталу та іншої фінансової статистики. Базельський комітет встановив мету: у майбутньому банки повинні бути зобов'язані оцінити ризики своїх операцій та обчислити потреби в капіталі, використовуючи стандартизовані моделі [10]. Це повинно полегшити порівнювати ризики і рівень капіталізації різних банків, швидко виявляючи будь-яку нестійкість. Так, у рамках Комплексної програми реформ фінансового сектору НБУ переходить на кластерний підхід з нагляду за банками. До кожного з таких наглядових кластерів будуть визначені специфічні режими нагляду та виділені відповідні наглядові групи.

Однак досягнення вимог «Базелю IV» є складним, адже існує високий ризик того, що дійсність значно відрізнятиметься від бажаного результату. Так, згідно з вимогами банківського співтовариства в Європі, нові правила, запропоновані міжнародним банківським регулятором — Базельським комітетом, неприйнятні для європейських банків, оскільки істотно обмежують кредитування у країні, зокрема реального сектору економіки. Ураховуючи низький рівень кредитування суб'єктів господарювання України і високу частку проблемних кредитів, вважаємо, що національна банківська система не готова до нових правил «Базелю IV».

Безсумнівно, інтеграція у світовий фінансовий простір потрібна, а суворість вимог до капіталу і ліквідності банків здатні підвищити стрес-стійкість банківської системи, однак варто розуміти, що, як і будь-яка реформа, ухвалення «Базелю IV» тягне за собою і негативні наслідки (скорочення обсягів кредитування і зростаня процентних ставок, вихід з ринку малих банків і зниження рівня конкурентності на ринку). Тому існує потреба у виробленні конкретного плану переходу і заходів підтримки, які мінімізують негативні наслідки під час його здійснення. Водночас вважаємо за доцільне розроблення у сфері банківського регулювання і нагляду протидії різного роду схемам, що використовуються для штучного збільшення власних коштів (капіталу) і приховування реального рівня ризиків.

За результатами останнього аналізу причин криз у світі та виробленні механізмів забезпечення фінансової стійкості Міжнародний валютний фонд пропонує вдосконалення законодавчої та оперативної бази щодо готовності до кризи («мережа фінансової безпеки»). Мережа фінансової безпеки складається з чотирьох стовпів (*рис.*): раннє втручання нагляду, ефективний режим ухвалення рішень щодо фінансових установ, ефективне страхування вкладів і допомога центрального банку щодо ліквідності [11].

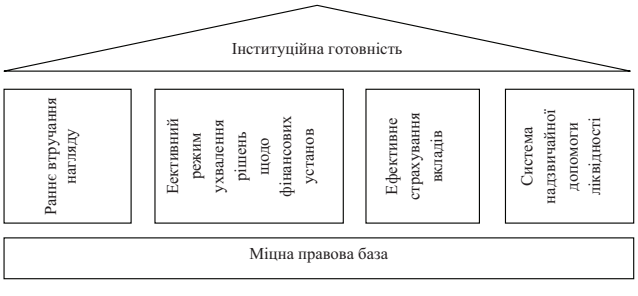

Рис. Мережа фінансової безпеки

Примітка. Розроблено за [11].

Щодо першого стовпа мережі фінансової безпеки варто зазначити, що в разі невирішення виявлених проблем у банках на ранніх стадіях банківська система зазнає більших втрат і вищого ризику «ефекту доміно». Неконтрольована поведінка банків, невиявлення їхніх поганих практик створює ризик погіршення інституту довіри і спотворює конкуренцію на ринку банківських послуг. За останньою редакцією «Базелю» було додано новий важливий критерій, який вимагає від наглядової ради «чіткої структури або процесу для роботи з банками в умовах стресу таким чином, щоб будь-які рішення щодо вимог чи здійснення оздоровлення або дії щодо ухвалення рішення мають відбуватись своєчасно». Отже, зменшення ймовірності та витрат фінансових негараздів вимагає завчасних заходів, перш ніж фінансовий стан банку значно погіршиться. Поліпшення моніторингу шляхом більш частої та детальної звітності, інспекцій на місці (повномасштабних або цільових) і стресових тестів слід використовувати для виявлення першопричин видимих симптомів фінансової кризи (наприклад, слабке управління кредитними ризиками або ризиками ліквідності) та інформування про подальші наглядові дії. Дії нагляду повинні посилюватися, якщо керівництво та акціонери банку не дотримуються або не можуть відновити фінансове становище банку в зазначений час [11].

Г. Карчева звертає увагу, що на сьогодні Національним банком України не встановлені мінімальні диференційовані кількісні вимоги до капіталу банків залежно від їхнього рейтингу (стійкості) щодо достатності капіталу в рамках системи SREP, як це існує в розвинутих зарубіжних країнах, де банки поділяють на групи за рівнем їхньої фінансової стабільності, залежно від якого уживають заходи кількісного характеру щодо капіталу банку. У зв'язку з цим пропонуємо встановити диференційовані вимоги до капіталу 1-го рівня банків залежно від рейтингу (стійкості) банку за системою SREP. Банки мають дотримувати норматив капіталу Н3 залежно від рейтингу плюс буфери, встановлені нормативно-правовими актами НБУ [12].

Головною небезпекою для стійкості банківської системи в даний час є тенденція олігополізації кредитного портфеля і банки, що кредитують взаємопов'язаних осіб. Тому на сьогодні питання вдосконалення системи банківського нагляду в частині виявлення і попередження кредитування пов'язаних осіб у майбутньому та швидкому реагуванні для зупинення цього процесу є актуальним. Такий механізм може бути розроблений у системі раннього попередження кризи на основі індексного методу для комплексної оцінки якості кредитного портфеля банківської системи, а також паралельно в політиці нагляду за банками. У разі ідентифікації ризику регулятор повинен розробити і застосувати превентивні методи впливу (спочатку письмове попередження, у разі відсутності реакції — штрафні санкції, застосування щодо підвищення норми кредитних резервів, інші методи впливу).

На думку МВФ, ефективний банківський нагляд — це нав'язливий, адаптивний, скептичний, ініціативний, усебічний і переконливий нагляд. Щоб досягти цього, наглядові органи потребують адекватних ресурсів, потужних правових повноважень і захисту, чіткого мандата, операційної незалежності з потужними структурами управління та підзвітності. Так, слабке управління, а також недостатня кількість персоналу і бюджетних ресурсів, які створюють можливості для зовнішнього впливу та тиску, залишаються найбільшими недоліками в дотриманні країнами Основних принципів нагляду [13].

Другий стовп щодо ефективного механізму ухвалення рішень пояснюється доцільністю рішучих і швидких дій з боку регулятора задля забезпечення збереження довіри вкладників до банківської системи, а також зупинення перекидання проблеми одного банку на всю банківську систему та економіку країни.

Щодо третього стовпа ефективного страхування вкладів варто зазначити, що Україна рухається у правильному напрямі, розширюючи список клієнтів, що підпадають під страхування. Але питання глибшої фінансової обізнаності населення ще залишається вкрай актуальним. Адже у зв'язку з недостатньою фінансовою грамотністю страждає інститут довіри.

Щодо четвертого стовпа системи надзвичайної допомоги ліквідності, рекомендованого МВФ, зауважимо, що ця система має дві основні цілі: зменшити ризик тимчасової неліквідності, що призведе до неплатоспроможності, та уникнути зараження всієї системи. Слід створити рамки для центральних банків для надання надзвичайної допомоги ліквідності (ELA) на власний розсуд, за умови гарантій, спрямованих на зниження моральної небезпеки і захист центрального банку від втрат, які можуть поставити під загрозу його незалежність або перешкодити його здатності проводити грошово-кредитну політику [11].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система банківського нагляду потребує інституційного вдосконалення в частині забезпечення стікості та ефективного функціонування банківської системи шляхом упровадження світових стандартів, модифікованих згідно з особливостями банківництва та економіки України. Водночас доведено доцільність створення мегарегулятора на базі НБУ, який одноосібно повинен проводити мікро- і макропруденційний нагляд.

Реформи в системі банківського нагляду (зокрема, «Базелю III») і регулюванні повинні бути відкориговані з урахуванням особливостей ситуації в Україні. Доведено, що на цьому етапі інституційного розвитку банківська система не готова до провадження «Базелю IV». Запропоновано розробити у сфері банківського регулювання і нагляду інструменти щодо протидії різного виду схемам, що використовуються для штуч-

ного збільшення капіталу та приховування реального рівня ризиків, що буде особливо актуальним після запровадження посилених вимог до капіталу 2022 року.

З метою підвищення стабільності банківської системи України пропонуємо впровадити в Україні мережу фінансової безпеки, яка б включала створення відповідального органу за захист прав споживачів фінансових послуг, контроль за поведінкою банківських інститутів, фінансову освіту, регулювання фінансових установ і ринків, забезпечення безпечного доступу до фінансових послуг, підтримання фінансової стабільності.

Список використаної літератури

1. Barth J. R. The Evolution and Impact of Bank Regulations [Electronic resource] / J. R. Barth, G. Caprio, J. R. Levine // Policy Research Working Paper. — 2012. — December. — № 6288 / The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team. — 25 p. — Available at : https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12183/wps6288.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Карчева Г. Т. Фінансовий стан банків України в умовах загрози світової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / Г. Т. Карчева // Ефективна економіка. — 2020. — № 3. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708.
3. Melecky M. Placing Bank Supervision in the Central Bank Implications for Financial Stability Based on Evidence from the Global Crisis / M. Melecky, A. M. Podpiera // Policy Research Working Paper. — 2015. — June. — № 7320 / World Bank Group, South Asia Region Office of the Chief Economist. — 32 p.
4. Larosière J. D. The High-Level Group on Financial Supervision in the EU / J. D. Larosière. — Brussels : European Commission, 2009. — P. 1—85.
5. Demirgüç-Kunt A. Cross-Country Empirical Studies of Systemic Bank Distress: A Survey / A. Demirgüç-Kunt, E. Detragiache // IMF Working Paper. — Washington, DC, 2005. — WP05/96 / International Monetary Fund.
6. Рада з фінансової стабільності готує нововведення для банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rada_z_finansovoyi_stabilnosti_gotuye_novovvedennya_dlya_bankiv&objectId=105068.
7. Карчева Г. Т. Європейський досвід впровадження механізму bail-in та можливості його використання в українських банках / Г. Т. Карчева, Д. В. Булиндін // Банківська справа. — 2017. — № 4. — С. 53—63.
8. Establishing a Financial Consumer Protection Supervision Department: Key Observations and Lessons Learned in Five Case Study Countries [Electronic resource] // Open Knowledze Repository. — 2014. — March / The World Bank. — Available at : https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25894.
9. Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://www.cbr.ru/about_br/bankstructute/dpnp/#:~:text=Департамент%20противодействия%20недобросовестным%20практикам,-Департамент%20противодействия%20недобросовестным&text=Ключевой%20задачей%20департамента%20является%20методологическое,инсайдерской%20информации%20и%20манипулированию%20рынком.
10. Hoole T. Jump up «South Africa: Basel IV — Emerging From The Mist?» / T. Hoole // Mondaq. — 2013. — September 26.
11. Dobler M. Managing Systemic Banking Crises: New Lessons and Lessons Relearned / M. Dobler, M. Moretti, A. Piris ; International Monetary Fund // Departmental Paper. — 2020. —№ 20/05. — 82 p.
12. Карчева Г. Т. Розвиток механізмів стимулюючого банківського регулювання в контексті ризик-орієнтованого підходу / Г. Т. Карчева // Проблеми та шляхи забезпечення ефективного функціонування і стабільного розвитку банківської системи та економіки : тези доповідей учасників X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. — Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020.
13. Tobias A. Let Bank Supervisors Do Their Jobs / A. Tobias, A. Narain // IMFBlog. — 2019.

References

1. Barth, J. R., Caprio, G., & Levine, Jr. R. (2012, December). The Evolution and Impact of Bank Regulations. *Policy Research Working Paper, 6288*. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12183/wps6288.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Karcheva, H. T. (2020). Finansovyi stan bankiv Ukrainy v umovakh zahrozy svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy [The financial condition of Ukrainian banks in the conditions of the global financial and economic crisis]. *Efektyvna ekonomika — Effective economy, 3*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708 [in Ukrainian].
3. Melecky, M., & Podpiera, A. M. (2015, June). Placing Bank Supervision in the Central Bank Implications for Financial Stability Based on Evidence from the Global Crisis. *Policy Research Working Paper, 7320*. World Bank Group, South Asia Region Office of the Chief Economist.
4. Larosière, J. D. (2009). The High-Level Group on Financial Supervision in the EU. Brussels: European Commission.

5. Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (2005). Cross-Country Empirical Studies of Systemic Bank Distress: A Survey. *IMF Working Paper, WP05/96*. Washington, DC: International Monetary Fund.
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Rada z finansovoi stabilnosti hotuie novovvedennia dlia bankiv [The Financial Stability Board is preparing innovations for banks].* Retrieved from http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rada_z_finansovoyi_stabilnosti_gotuye_novovvedennya_dlya_bankiv&objectId=105068 [in Ukrainian].
7. Karcheva, H. T., & Bulyndin, D. V. (2017). Yevropeiskyi dosvid vprovadzhennia mekhanizmu bail-in ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v ukrainskykh bankakh [European experience in implementing the bail-in mechanism and the possibility of its use in Ukrainian banks]. *Bankivska sprava — Banking, 4*, 53—63 [in Ukrainian].
8. Establishing a Financial Consumer Protection Supervision Department: Key Observations and Lessons Learned in Five Case Study Countries (2014, March). Open Knowledze Repository. *The World Bank*. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25894.
9. Central'nyj bank Rossijskoj Federacii. (n. d.). *Oficial'nyj sajt [Official website].* Retrieved from https://www.cbr.ru/about_br/bankstructute/dpnp/#:~:text=Департамент%20противодействия%20недобросовестным%20практикам,-Департамент%20противодействия%20недобросовестным&text=Ключевой%20задачей%20департамента%20является%20методологическое,инсайдерской%20информации%20и%20манипулированию%20рынком [in Russian].
10. Hoole, T. (2013, September 26). Jump up «South Africa: Basel IV — Emerging From The Mist?». Mondaq.
11. Dobler, M., Moretti, M., & Piris, A. (2020). Managing Systemic Banking Crises: New Lessons and Lessons Relearned. International Monetary Fund. *Departmental Paper, 20/05*.
12. Karcheva, H. T. (2020). Rozvytok mekhanizmiv stymuliuiuchoho bankivskoho rehuliuvannia v konteksti ryzyk-oriientovanoho pidkhodu [Development of mechanisms of stimulating banking regulation in the context of risk-oriented approach]. *Problemy ta shliakhy zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia i stabilnoho rozvytku bankivskoi systemy ta ekonomiky: Tezy dopovidei uchasnykiv X Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh — Problems and ways to ensure the effective functioning and stable development of the banking system and economy: abstracts of the participants of the X All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists.* Kyiv [in Ukrainian].
13. Tobias, A., & Narain, A. (2019). Let Bank Supervisors Do Their Jobs. *IMFBlog*.